Skolehistorisk litteratur

JOHS. NIELSEN: Billeder af folkeskolens historie I. Gjellerup 1973. 96 s. 23 kr.

Et dejligt farvelagt kort pynter omslaget på Johs. Nielsens første bind af folkeskolens historie i billeder. Det er et kort over Rise sogn på Ærø fra 1734, med skolen centralt placeret i landsbysamfundet tæt ved kirke og præstegård. Billedet kan siges at være symbolsk, idet Johs. Nielsen i dette bind der dækker perioden fra reformationen til 1784, pointerer skolens placering »i kirkens skygge«. Synspunktet er næppe helt dækkende da skolens funktion i denne periode i overvejende grad var en del af kirkens virksomhed og derfor netop blev fremmet af denne institution.

Johs. Nielsens billedbog udfylder et længe næret savn. Historiske billedbøger er ret almindelige, sidst f. eks. det udmærkede fire-bindsværk »Danmark. Historisk Billedbog«, udgivet af Dansk Historisk Fællesforening. Kirker og herregårde har deres speciallitteratur med billedsamlinger, men skolens historie har få specielle billedværker. Ganske vist har Danmarks Lærerforenings jubilæumsbog fra 1964 »Af landsbyskolens saga« mange dejlige og hidtil upåagtede billeder fra folkeskolens historie, og Ole Warthoe-Hansens fine billedsamling »Skolehistorisk billedbog fra Randersegnen og Djursland« 1971, er et godt initiativ på lokalt plan, men en systematisk gennemgang af skolens udvikling for hele landet har hidtil manglet.

Johs. Nielsens bog er inddelt i afgrænsede kapitler med hovedvægten lagt på skolens udvikling i 1700-tallet. Af forordet fremgår det at forfatteren ikke har haft mulighed for at afbalancere fremstillingen kronologisk eller geografisk på grund af det begrænsede billedstof. Alligevel er det lykkedes ham at fortælle levende og engageret om mange kapitler af den danske skoles historie i denne periode. Den tekstmæssige fremstilling som følger billederne og binder kapitlerne sammen er enkel, klar og vidner om indgående skolehistorisk viden.

Det er en god idé at lade hvert kapitel følges af litteraturhenvisninger, der kan give en mere dybgående behandling af emnerne. Billedkvaliteten er god, men ikke på højde med de tidligere omtalte bil-

ledværker, og man kunne ønske at enkelte billeder med tekst var gengivet i et større format så at man lettere kunne læse teksten. Mange af billederne er så vidt vides ikke gengivet i andre værker hvilket vidner om et stort indsamlingsarbejde. Kun i et tilfælde må gøres en kritisk bemærkning til billedteksten – prinsesseskolen i Trørød som vises på s. 52 er ikke bygget i 1721. Den skole brændte i 1783 og skolen på billedet er den skole som blev opført året efter branden. Ingen af de oprindelige prinsesseskoler står således tilbage.

Af skolens indre liv findes ikke mange billeder bevaret. Bogen giver eksempler på billeder af den ældste danske regnebog fra 1552, den første danske skrivemetodik fra 1590 og den ældst bevarede ABC trykt på dansk fra 1649, samt på skolens disciplinærmidler – ferle, tamp og ris. Kapitlet om skolens afstraffelsesmetoder lægger et noget dystert lys over skoleundervisningen, ikke mindst fordi forfatteren gengiver en schwabisk lærers dagbog, der viser hvor almindelig og alsidig prygl i skolen kunne være. Den schwabiske lærers statistik over de afstraffelser som han havde gennemført i sin embedsperiode lyder i al sin enkelhed og gru: 911.527 slag stokkeprygl, 124.000 slag med ris, 20.989 klap med lineal, 136.715 hånddask, 10.235 munddask, 7.905 ørefigener, 1.115.800 hovednødder, 22.763 notabener med bibelen (der måtte udskiftes hverandet år) 777 gange knælen på ærter, 631 gange knælen på et trekantet stykke træ, 5.001 disciple havde båret »æslet«. Hans forråd af skældsord beløb sig til næsten 3000, og han havde selv fundet på næsten halvdelen af dem. Mon ikke dette uhyggevækkende eksempel, der heldigvis ikke er dansk må stå som en undtagelse og et kuriosum? Et af Johs. Nielsens afslutningskapitler bringer i hvert fald balance i tingene med to billeder og tekst der viser at både lærere og børn kunne lege og have det rart sammen. Kapitlet behandler »Thomasfesten« der fandt sted på årets korteste dag, den 21. december. Den blev særlig fejret i det sydlige Jylland. Læreren fik denne dag gaver fra elevernes forældre som tak for sin indsats, og for denne godhed blev eleverne trakteret med mjød og kringler og fik hele skolestuen til fri rådighed. Her dansede og legede børnene den hele dag og som afslutning brændte de ferlen. De to billeder viser eksempler på rigt udstyrede »pas« som læreren udstedte denne dag til eleverne, hvor han spøgefuldt udnævnte dem til f. eks. kejserinde af Rusland eller dronning af Sverige.

Til de følgende bind, der behandler perioden efter 1784, vil billed-

stoffet flyde rigere, og her vil Johs. Nielsen have store muligheder for at vise spændende resultater af hans store eftersøgningsarbejde i arkiver, museer, biblioteker, skoler og hos enkeltpersoner.

Ingrid Markussen.

T. BUNDGAARD LASSEN: Den guderne er vred på ... Syv generationer i folkeskolens tjeneste. – Særtryk af Østjysk Hjemstavn 1970–71–72. I kommission hos »Bette Nøk«, Storegade 26, 7330 Brande. Fås også hos forfatteren, Gunvorsvej 18, Brande. 33 kr. 162 s., ill.

Der er næppe andre slægter herhjemme, der kan opvise syv lærergenerationer i folkeskolen, søn efter far, og i flere slægtled også døtre. Men det kan altså familien Lassen, – der fik Bundgaard med, fordi Las Lassen i 1840 giftede sig med Inger Jensdatter, datter af den karakterstærke Jens fra Bundgaarden nederst i Toustrup landsbygade.

De var lærere i det jyske, oppe omkring Silkeborg, Skanderborg og Randers; forfatteren kunne godt have hjulpet os øboere med en kortskitse. Den ældste, Lars Sørensen, blev i 1764 skoleholder i Kastbjerg syd for Hadsund, men man ved ikke meget om ham, udover at han sad i gæld. Sønnen Jens Lassen, der 1809–37 var lærer i Toustrup en snes kilometer øst for Silkeborg, var ked af sin undervisning, – »efter endt skoletid var han for det meste så træt og deprimeret, at han ikke havde lyst til at give sig af med noget«. Men derefter gik det fremad for slægten, de følgende var glade for deres arbejde. Først kom Las Lassen, der ligesom faderen var lærer i Toustrup; han sad der fra 1830 til 1880, de første år dog kun som hjælpelærer. Sønnen Jens Lassen virkede sin længste tid, 1876–1907, i Riis-Tebstrup syd for Skanderborg. Forfatterens far, Viggo Christian Lassen, sad i nabosognet Hylke 1898–1940, og forfatteren selv, Tage Bundgaard Lassen, var i 44 år, fra 1923 til 1967, knyttet til skolevæsenet i Brande, sidst som inspektør for Præstelundskolen. De nyeste pædagogiske skud på stammen er Troels og Gerd Bundgaard Lassen, der er ansat ved henholdsvis Silkeborg Seminariums øvelsesskole og ved Nygårdsskolen i Brøndbyerne.

Bogen er først og fremmest et memoireværk. Den giver forfatterens egne erindringer, men også hans forfædres. Flere af dem førte dagbog og nedskrev i deres sidste år deres livserindringer. Det gjaldt Las Lassen, Jens Lassen og Viggo Christian Lassen. De kunne ikke blot undervise, de kunne også skrive, nogle af dem også skrive vers. Desuden

kunne de opleve deres omgivelser, og omgås folk, og de kunne skabe et familieliv, hvor børn og forældre stod solidariske.

Bogen er ikke alene en velskreven slægtshistorie, den er også et lødigt bidrag til skolehistoriens forsøg på at kortlægge folkeskolens vilkår. Værdien ligger i de mange konkrete træk, der belyser tilværelsen på seminariet, i skolen og i landsbyen, og her er både sorg og glæde. Når man én gang har læst om den svagtbegavede Janus, der troede, at London lå ved Limfjorden, glemmer man ham ikke; i desperation over kammeraternes drillerier kom han til at knuse en rude i skolen, – kun en klog lærerfamilie hindrede, at den lille tragedie blev stor. Her er også skildringer af markante personligheder, der vil blive stående, det gælder f. eks. de livfulde erindringer om seminarieforstander Vinther fra Silkeborg Seminarium.

Under læsningen er anm. talrige gange blevet mindet om nogle andre lærererindringer, der forhåbentlig kan udgives af Selskabet for Dansk Skolehistorie i en overskuelig fremtid; de er skrevet af Knud Ottosen, der var lærer i Hylke nogle år før Viggo Christian Lassen, og de beskriver det samme miljø. Gennem sådanne bøger får vi ikke en statistisk dækkende beskrivelse af lærerne og deres generelle vilkår. Vi får derimod menneskelige dokumenter, der gør noget af udviklingen begribelig for os. De fortæller, at der i den danske lærerstand var folk af meget høj kvalitet, lærere, der betød noget gennem deres undervisning og deres daglige kontakt med en landsbys befolkning; de fortæller om, at lærerne havde betydning i omdannelsen af en almue til et folk, – og af en almueskole til en folkeskole. En slags uofficielle jubilæumsbøger i disse jubilæumstider! Det er godt, at Bundgaard Lassen har fået skrevet denne bog.

Vagn Skovgaard-Petersen.

JØRGEN STEGELMANN: Højt til Vejrs gik Dannebrog. Krebs' Skole 1872–1972. 1–2, 1972. Et begrænset oplag er stillet til rådighed for boghandelen gennem Thaning & Appels Forlag. 338 s. + 428 s., ill. Hft. 137,50 kr., indb. 172,50 kr.

En festlig bog, rigt udstyret med billeder, mest tegninger der gengiver børn. Det kendes, at Alfred Schmidt i mange år var skolens bedstefar og husven, og at Holger Worm har overtaget sidstnævnte rolle fra engang sidst i 1950erne. Bogen handler om Krebs' Skole, nr. 5 i Stockholmsgade på Østerbro i København, over for Østre Anlæg; der sidder

en gylden hane på kvisten. Overlærer Krebs' forberedelsesskole flakkede lidt rundt i starten, men fra 1878 har den haft til huse her, – det meste af tiden kun med 1.–5. klasser, men i de senere år også med ældre klassetrin, incl. realklasser. Indtil 1953 var den bestyrerens private ejendom, så var den en tid aktieselskab, men i 1958 blev den til »Den selvejende Institution, Friskolen Krebs' Skole«. I 1968 rullede revolutionen igen: drengeskolen blev til fællesskole.

Jubilæumsværket er i to bind. Man bør ikke overse nr. 2. Det hedder registerbind, hvilket ikke lyder spændende, men det er det. Elleve gamle elever har fundet ud af, hvem der har været fastere eller løsere tilknyttet som lærere, og de har så søgt oplysninger om dem: godt og vel 350 biografier, de fleste ganske fyldige. Så kommer eleverne, og dem har der været 5388 af i løbet af de 100 år; om dem har man søgt – og oftest fundet – følgende oplysninger: navn, senere stilling, fødsels- og evt. dødsdato, året for optagelsen i skolen, forældrenes navne og faderens stilling, ægtefællens navn. Skoleprotokollerne, stater og andre håndbøger, universitetsmatrikler og folkeregistre samt telefonen har været de vigtigste hjælpemidler. Der er ikke helt få af de gamle elever, hvis erhverv man ikke har kunnet oplyse, og direkte fejl har heller ikke helt kunnet undgås, anm. har hittet et par stykker, men hovedindtrykket må blive, at dette er lidt af en bedrift. Der er en ikke uforståelig stolthed i de beskedne ord, hvormed Else Leo Petersen indleder elevbiografierne: »Mange kunne have gjort det, nogle kunne have gjort det bedre, – men vi gjorde det!« Vi kan ikke her fortabe os i navnerækkerne, selvom lidt socialstatistik kunne være fristende. Læseren registrerer: »Nå, gik han her også/tænk, har han undervist på Krebsen!« Det sidste gælder altså godt 350, – deriblandt anmelderen, engang i 1950erne.

Vi fortsætter bagfra og når til forfatterens overvejelser over bogens mening, i slutningen af bind 1. Stegelmann skriver: »Og det skal være en bog, der ligner skolen. Den skal være lige så broget, lige så besynderlig, lige så spændende. Den skal samles af minder alle vegne fra, og minderne skal formes til en helhed, der skal ligne skolen. Måske vil meget tage sig bittert ud, måske vil mange huske i vrede og sorg, men så vil andre formodentlig have lysere erindringer, og således bliver billedet helt og ægte.« Det er modigt, og det er spændende, om det lykkes. Hvad vil der ske, når det er de gamle elever, der skal give skolen vidnesbyrd og ikke omvendt. Hvilke iagttagelser gjorde de?

De havde jo ikke så få kort på hånden, – en af dem, den senere skoleborgmester i København, Ernst Kaper, har givet meget godt udtryk for elevens særlige position: »Til enhver Tid vil Lærere i en Hovedstadsskole, hvor Børnene er rappe i Tanke og Ord, være Skive for ubarmhjertig Kritik. Hvor findes en bedre Observationsmulighed overfor en agerende, mens man selv sidder gemt i Mængden som en passiv Tilskuer, og bagefter har det taknemmeligste Publikum, der tænkes kan, for en Gengivelse, understreget og trukket op med grove Konturer.« Her i bogen er publikum et andet, og tiden har skabt en glemselsdistance, men udgangspositionen var den samme.

Her er bidrag fra en hel del mennesker, og de har to ting til fælles: de har gået på Krebs' Skole, og de skriver godt for sig, enkelte ustyrligt morsomt. Forfatterne er Paul Bergsøe, Ernst Kaper, Otto Rung, H. G. Olrik, Torben Meyer, Oluf Rothe, Jacob Paludan, Mogens Lorentzen, Julius Magnussen, Erik Schmidt, Mogens Ellermann, Henrik V. Ringsted, Harald Herdal, Godfred Hartmann, Benjamin Jacobsen, Ole Brandstrup, Finn Methling, Jens Louis Petersen, Henning Schmidt, Henrik Neiiendam; andre citeres for kortere udtalelser. Henning Rohde har ikke selv gået i skolen, men han skriver om, hvorfor han har sat sin søn i Krebs' Skole.

Ciceronen gennem de hundrede år er bestyreren selv. Han lovede os jo ikke blot det brogede, besynderlige og spændende, men også en helhed, der skulle ligne skolen. Hvad ville skolen, og hvordan søgte den at opnå det, den ville? Disse spørgsmål fører ikke til doktrinær teori, ejheller til ligegyldig idyl. Men på grundlag af protokollerne, skoleprogrammerne, dagbøger, sange og aviser skrives her i uhøjtidelige bemærkninger et stykke kulturhistorie. Det er gjort med evne til indlevelse i tider og skikke, der ikke er dagens.

Hvad var det så for en skole? Det er ikke mange træk, der kan erklæres for gyldige for hele perioden. Enkelte nok: det har altid været en lille skole, hvor alle kendte alle; det har været en skole, der – som de fleste privatskoler – havde megen kontakt med hjemmene om opdragelsen; skolen har lagt vægt på at formidle etiske og nationale værdier, bl. a. gennem en engagerende undervisning i dansk historie, digtning og sprog; god opførsel – i skiftende fortolkning – har stedse været velset! Der stilledes gennemgående ret store krav til både elever og lærere. Drengene skulle lære noget, – bl. a. at gøre deres pligt; men det var lærernes pligt at give en levende og fantasirig undervis-

ning. Vidnesbyrdene viser, at ikke alle har klaret opgaven. Forældrekredsen var også en del af skolens særpræg. Overklasseskole? Betegnelsen kan bruges, men dens beskrivelse er ikke udtømmende. Det må i hvert fald tilføjes som noget karakteristisk, at den var uddannelsesbevidst – børnene skulle have den bedst mulige uddannelse, og dertil hørte også en god opdragelse. For en sådan ideal oplæring stod skolen som en garant, nok især takket være de fire lederskikkelser. Hvor forskellige de end har været: farve og format har de haft.

På Krebs' Skole kunne man sin kongerække. Man har også lavet en selv, fra absolutisme til konstitutionelt monarki og demokratisk fællesskab. Den lyder: Konrad Krebs 1872–1880, Johan Krohn 1880–1914, Erik Schmidt 1914–1953, Jørgen Stegelmann 1953–.

I bogen her er Krohn og Schmidt hovedpersonerne, men et ganske godt signalement får man også af Krebs og – indirekte – af Stegelmann. Der har været fremragende lærere på skolen, også folk af den modsatte slags, men i eleverindringerne er de fleste af dem kun blevet statister; og kammeraterne optræder sjældent. En sådan vægtfordeling er dog ikke ualmindelig, når gamle elever ser tilbage – den afspejler næppe korrekte proportioner. Med rette eller urette: det er bestyrerne, der står markantest i bogen her.

»Johan Krohn, forfatter og digter, børneven og børneplager, elsket og frygtet, beundret og udskældt. Under alle omstændigheder en usædvanlig og mærkelig pædagog«. Sådan skitserer Stegelmann ham et sted i starten. Og læseren svinger sammen med eleverne mellem had og – nåja, respekt; vi kender ham jo også i forvejen som forfatteren til vor barndoms »Peters Jul«. Nogle af drengene har frygtet Krohn dag ud og dag ind, – et blødt gemyt som Jacob Paludan har i det hele oplevet skolen som et helvede – andre har oplevet ham som en festlig dæmon. Men var han blot en lunefuld hersker, eller handlede han ud fra en pædagogisk tanke?

Vi standser ved en enkelt af bogens talrige episoder, – fordi den giver Stegelmann anledning til en kommentar. Paul Bergsøe skriver: »En gang mødte jeg Krohn på trapperne. Jeg var for nedadgående, skulle måske ned i gården, han for op i lange spring, men da han så mig standsede han og så hviskede han ordene frem gennem de sammenbidte tænder: Hør, dreng, hvad der hændte mig i går. På gaden mødte jeg din gamle far. Ved du, hvad jeg gjorde? Jeg gik ind i en port til han var kommet forbi, sådan skammede jeg mig over at have dig i min

skole. Gå så!« Bergsøe føjer følgende ord til: »Man tror ligefrem det er løgn når jeg fortæller at ganske nøjagtigt således faldt hans ord og tilføjer, at jeg absolut ikke havde givet ham nogen anledning, fraset selvfølgelig, at jeg ikke kunne følge med i undervisningen«.

Var manden gal? Hvordan rimer en sådan situation, og den var ikke enestående, med andre erindringer om Krohns inciterende og uforglemmelige undervisning, om stærekulten, børnerimene og udflugterne? Hvad skriver ikke H. G. Olrik: »Mon nogen har kunnet glemme de festlige Timer i 1. Klasse, naar Johan Krohn paa den store Tavle tegnede det københavnske borgerlige Middagsbord? de dybe og flade Tallerkener, Terrinen med Øllebrøden og Fadet med Pandekagerne – og dertil Assietten med Spegesildene til Øllebrøden . . .«.

Krohn er en sfinx, men Stegelmann når til en rimelig forklaring ved at fastholde ham som pædagogen: »Johan Krohn var på alle måder en pædagog med fantasi, han kunne levendegøre hvert et hjørne af sin undervisning, og han kunne dramatisere sin opdragelse, så den fik stemning af både national tragedie og grand guignol. Han har næppe hvislet sine ord til Bergsøe, fordi han var optændt af harme og ikke kunne kontrollere sig, men fordi han fandt, at han dermed skabte en situation, som ville præge sig i elevens sind og forbedre ham. Han er teatermand, og i de tableauer, som han iscenesætter på sin skole, skal skurken helst blive et nyt og bedre menneske, idet han indser o. s. v.« Dette er en skarp og indlevet vurdering, der fanger mandens festlighed, men også hans brutalitet. En mand, som det var muntert at være ven med, men noget risikabelt at få imod sig, hedder det et sted senere i bogen. En meget talentfuld, men altfor skråsikker pædagog; hans drengeideal, den raske, dygtige, lydige og lærvillige danske dreng, var målet, – en sårende ydmygelse kunne være et hensigtsmæssigt middel.

Så er det velgørende at møde Erik Schmidt. Skolen blev menneskeligere, hjemligere, men aldrig slap og sentimental. Erik Schmidt var »lederen, der talte med kraftige og morsomme eftertryk og betoninger, en imponerende og monumental skikkelse, der gerne fyldte sin rolle ud med buldrende varme i stemmen og virkningsfulde bevægelser med pegefingeren, mens blikket fæstnede sig bydende et sted ude i rummet«.

Snart afskaffede han al eftersidning, omkring 1920, – for det måtte ikke være en straf at være på skolen. Han indførte et værtssystem, hvorefter drengene i 5. klasse hver fik som opgave at hjælpe en ny

dreng i 1. klasse til rette – et system, der siden blev efterlignet ved andre skoler. Klasserne fik navne efter kendte danske kulturpersonligheder, Tycho Brahe, Ludvig Holberg o. s. v., og de pågældende klasser fik så bl. a. ved udflugter et særligt kendskab til deres navnefædre.

Vi møder ham i bogen på morgenturen i Østre Anlæg med Alfred Schmidt og hans to gravhunde, omgivet af et voksende regiment morgenduelige drenge. Vi møder ham som den inspirerende lærer. Og som festarrangøren. Af Jens Louis Petersens kapitel, måske det morsomste i bogen, skal bringes en situation: »Een festdag var absolut speciel: Dagen, hvor skolegårdens kastanie sprang ud. Allerede dage før var Schmidt begyndt at gisne, hvor længe det mon kunne vare endnu og på selve dagen gjaldede huset fra tidlig morgen af skolebestyrerens entusiastiske situationsberetninger. Børn blev posteret med langtrækkende kikkerter på trappe og i gårdhjørner for på sekund at kunne meddele, når underet skete (aldrig senere end 2. time – lærerne skulle have en ordentlig fridag ud af begivenheden), og *når* knoppen sprang, var detonationen i form af kimende klokker, smækkende døre, hujende unger og en aldeles ustyrlig hr. Schmidt oppe på adskillige megafon«.

Traditionstro var Erik Schmidt, men utraditionel. Forandringer skulle være frodige, – kedsommelighed var en dødssynd i hans pædagogiske verden. Skolen har ændret sig siden 1953, – piger, realafdeling og meget andet – men kedsommelighed er vistnok stadig en dødssynd!

De private skoler var og er et betydningsfuldt alternativ til folkeskolen, og de er derfor en vigtig side af skolehistorien. »Højt til Vejrs gik Dannebrog« påkalder sig opmærksomhed, dels fordi den spejler en spændende udvikling, dels fordi den er godt lavet. Bogen er tilegnet ». . . det Folkefærd, som om Morgenen vandrer paa Byens Gader, lidt før det egentlige Forretningsliv begynder, med Tornister paa Ryggen eller Bøger under Armen og med et aabent, tillidsfuldt Ansigt under Kaskjetten« (Krohn) – det rimer godt hermed, når bogen på en seriøs måde ser skolen nede fra pultene. Både de mørke og de lyse farver i erindringerne virker ægte. Skolehistorikeren spørger sig lidt skeptisk, om disse fremragende skribenter nu også er repræsentative for elevflokken. Han må indrømme, at der er stor spredning i vurderingen af skolen. Er det en illusion, når han synes, at de drenge, der

senere blev kunstnere, gennemgående har befundet sig dårligst på skolen?

»Og det skal være en bog, der ligner skolen«, skrev skolebestyreren. Det må være en morsom skole.

Vagn Skovgaard-Petersen.

PETER WIVEL: Slaveanstalten. Skolens farlige forhistorie. Høsts debatbog nr. 6. Ill. af Claus Deleuran. Høst og Søn's forlag 1972. 63 s. kr. 14,75.

Høsts debatbøger vil behandle en række af tidens væsentlige problemer og strømninger »ud fra alternative synspunkter, der kan give anledning til debat.« Serien redigeres af Peter Wivel, og nu har redaktøren selv skrevet et bind – der er i harmoni med redaktionens programerklæring!

Peter Wivel, der er stud. mag. i græsk og latin, har ved flere lejligheder taget til orde i debatten om uddannelsesspørgsmål. I 1970 udgav han sammen med Nils Bredsdorff bogen »Uddannelse er politik« og samme år sammen med Johs. Nymark »Det politiske universitet«. Året efter kom »Fremtidens universitet«, og nu foreligger altså »Slaveanstalten« – begge de sidstnævnte oprindelig fremlagt som radioforedrag. Også i kronikform har Wivel behandlet uddannelsesspørgsmål; tydeligst i anm.s erindring står diskussionen med professor Grue-Sørensen i Berlingske Aftenavis 20. og 27. juli 1970, hvor Wivel under titlen »Uddannelse og industrisamfund« fremsatte synspunkter om sammenhængen mellem erhvervslivets uddannelsesbehov og den officielle skolepolitik, der nu præsenteres i en større sammenhæng i denne bog.

Det er en lille bog; den er intens, ikke i stil, men i engagement. Indignationen er social: »jo dårligere en socialgruppe i øvrigt er stillet overfor udbytterne her i samfundet, jo dårligere er de osse i stand til at udnytte samfundets uddannelsesmuligheder.« Vurderingen bygger på tallene i Socialforskningsinstituttets undersøgelse af de 14–20 åriges uddannelsessituation i 1965.

Forfatteren angiver som sit sigte med bogen at vise, »at de politiske samfundsforhold, specielt graden og udviklingen af samfundets industri har været afgørende for skabelsen af den skole vi har i dag. At det ikke er pædagogik, men derimod politik, der bestemmer, hvor mange uddannede, vi ska ha i vores samfund, og at forestillingen om, at alle har

lige chancer, derfor er et bedrag.« (s. 59). I flere henseender er dette uklart. Der er ikke noget mærkeligt i, at skolen ligesom alle andre samfundsinstitutioner er bestemt af samfundets politiske og vel at mærke også økonomiske forhold – det er en politisk opgave at etablere et skolevæsen, og løsningen må nu som tidligere tage hensyn til de økonomiske ressourcer; at lade pædagoger i deres egenskab af pædagoger afgøre politiske spørgsmål ville næppe være videre fornuftigt. Mystisk er begrundelsen for, at ikke alle har de samme chancer, – læg mærke til citatets fjerdesidste ord »derfor«; begrundelsen udtrykker en principiel mistillid til hele vort politisk-økonomiske system, – og den kommer til udtryk adskillige steder i teksten.

Bogen er et skolepolitisk kampskrift. Det fremgår allerede af omslaget, hvor det bl. a. hedder: »Slaveanstalten, kalder de den, fordi det slet ikke er deres skole. Det er nemlig samfundets. Og den store industris. I gamle dage udførte børn slavearbejde i industrierne. Men maskinerne udkonkurrerede børnene. Så gav man dem skolens slavearbejde i stedet. I vore skoler har man skabt den klasse af arbejdere, industri og landbrug kunne bruge. Tro ikke, at det har været skolens opgave at give børnene en høj uddannelse. Den skal uddanne tabere. For tabere tilpasser sig bedre. Skolen har sorteret børnene efter social oprindelse. Ikke efter lyst og evner.«

Efter en gennemlæsning af bogen står omslagsteksten fortsat som en række postulater og urimelige generaliseringer. Man fristes til blot at lægge bogen til side. Men den rejser dog to spørgsmål af interesse – et principielt, nemlig om det er rimeligt at bruge historien til en politisk argumentation, og et praktisk, på hvilke punkter det er, fremstillingen svigter som historisk beskrivelse.

På det første må der svares helt bekræftende. Vore ideer om politiske spørgsmål bygger, direkte eller indirekte, på en række erfaringer om, hvordan samfundet fungerer, hvordan det forvalter sine værdier, hvilke resultater det kan fremvise. Hyppigt har disse erfaringer et præg af tilfældighed, men de kan også bero på mere systematisk viden, på studier over sociale sammenhænge på et givent tidspunkt eller studier, der også har forsøgt at fange en udvikling. Fra de indhøstede erfaringer om fortid og nutid henter vi vore argumenter. Det er ikke blot legitimt, det er fortjenstfuldt. Men da argumenterne skal være holdbare og anvendelige, er det vitalt vigtigt, at både ligheder og forskelle mellem før og nu drages frem.

Wivel skildrer den danske skoles udvikling i fire korte kapitler: Borgerskabet gør oprør. Børneslaveriets tid. Kampen om skolen. Skolen og Produktionen. Han får sagt noget fornuftigt om skolereformerne 1814, om Grundtvigs geniale opgør med død skolelærdom og om industriel udnyttelse af børns arbejdskraft.

Men så begynder de besynderlige ting at dukke op. Wivel kan øjensynlig ikke lide Venstre, og slet ikke grundtvigianerne. Den Grundtvig-Koldske friskoles betydning for den danske børneskole har han ikke øje for, Kold nævnes slet ikke i bogen; kritikken mod skoletvangen i sidste halvdel af forrige århundrede, ser han udelukkende som en reaktionær strømning, der skyldtes, »at de store jordbesiddere intet behov har for læse- og skrivekyndige daglejere og husmænd. Skolegang er for dem en urentabel udgift« (s. 28). Han udpeger Jakob Knudsen til at være »venstrebevægelsens mest velformulerede modstandsmand« og redegør så for nogle af Jakob Knudsens særprægede pædagogisk-filosofiske tanker – uden at undersøge om Knudsen tegnede Venstres skolesyn eller skolepolitik, hvad han ingenlunde gjorde.

Wivel konstaterer, at der i 1899 gennemførtes en folkeskolelov, der faktisk bragte en hel del forbedringer, – bl. a. lavere klassekvotienter, udvidet fagkreds, ophævelse af den hyppigt praktiserede skoleudskrivning i 13 års alderen. Han må indrømme Venstre en del af æren herfor, men så har han da muligheden for at være maliciøs i overskriften, og den udnytter han: Det teknokratiske Venstre!

Almenskoleloven 1903 omtales også; det var den, der bragte sammenhæng i det offentlige skolesystem med mulighed for direkte overgang fra folkeskole til mellemskole og videre til gymnasium, det var også den, der indførte det nysproglige gymnasium og gav piger adgang på lige fod med drengene til de højere almenskoler. Wivel ser loven udelukkende som et resultat af ændrede behov i industri og administration og har slet ikke blik for, at den også var en frugt af politiske bestræbelser specielt inden for Venstre for at demokratisere adgangen til videregående uddannelser. Specielt er Wivel utilfreds med, at overgangen til mellemskolen normalt skulle finde sted efter folkeskolens 5. klasse og ikke efter gennemgangen af en udelt folkeskole. Men han nævner ikke det vigtigste argument for delingen, nemlig at den i den givne historiske situation var den eneste farbare vej henimod en fælles folkeskole; en deling på et senere tidspunkt ville for alvor have givet

de private skoler vind i sejlene, – og det var just ikke lovgivernes mening. – Helt urimelig i sin anakronisme er også en anden bebrejdelse mod lovens ophavsmænd, specielt mod professor Gertz, – han kritiseres for sit standpunkt, at ikke alle børn skulle gå videre i mellemskolen, men kun de, der egnede sig til boglige sysler. Gertz vidste nemlig noget om frafaldsprocenterne i realskolerne; og for ham var skolen ikke den eneste agtværdige uddannelsesvej.

Wivel har fundet et talerør for nogle af sine synspunkter, nemlig socialdemokraten, viceinspektør v. Københavns kommunale skolevæsen H. Chr. Johannessen, en ivrig forkæmper for den udelte folkeskole. Det betænkelige er ikke Johannessens meninger – de kan være fornuftige i mange henseender –, men det er Wivels manipulering: Han går uden videre ud fra, at Johannessen er repræsentativ for Socialdemokratiet. Om Johannessens pjece fra 1906, Den offentlige Byskoles Veje og Maal, hedder det, at den »rummer . . . nøglen til forståelsen af socialdemokratiets uddannelsespolitik igennem hele dette århundrede« (s. 44), hvilket er et helt urimeligt postulat. Det var folk som K. M. Klausen og Borgbjerg og lidt senere Vilhelm Rasmussen, der tegnede partiet, og deres, specielt den sidstnævntes darwinistiske, synspunkter forstås ikke ret godt ud fra Johannessens pjece.

Der kunne gøres flere indvendinger mod Wivels bog. I forbifarten: den stænderdeputerede i Viborg hed Ole Kirk, ikke Jens Kirk, der hører til kredsen bag »Information«; Morten Bredsdorff er ikke højskolemand, men seminarierektor; diagrammerne s. 26 og 39 er helt misvisende, specielt det sidste, der giver forkerte oplysninger om det årlige studentertal. Kildeangivelsen »fra et manuskript«, efter et Grundtvig-citat på s. 16 er ikke altfor oplysende; det samme gælder diagrammernes henvisning til Statistiske meddelelser om skolevæsnet i Danmark, 1895.

Anmeldelsen har søgt at holde sig til det historiske i bogen – d. v. s. præmisserne – uden at gå tæt på de politiske konklusioner. På det historiske felt gør forfatteren sig skyldig i to metodiske fejl: 1. uanset forskelle i reformressourcer anlægger han den samme målestok, når han vurderer fortidens og nutidens skoleforhold. 2. han gør sig kun sjældent overvejelser over spørgsmålet, om det kildemateriale, han vælger at tillægge betydning, er repræsentativt. Læseren må for hyppigt spørge sig: hvorfor fremdrager Wivel netop de eller de synspunkter –

er det fordi han finder, at de havde indflydelse i datiden, eller fordi de harmonerer/disharmonerer med hans opfattelse af skoleforholdene i nutiden?

Vagn Skovgaard-Petersen.

JUBILÆUMSSKRIFTER I ANLEDNING AF DE SØNDERJYSKE STATSSKOLERS 50-ÅRS JUBILÆUM 1970

Haderslev Katedralskoles elever og lærere 1920–1970. Udg. af Haderslev-Samfundet, 1972. 10 + 237 s. 45 kr. (eksp. Storegade 81).

Aabenraa Statsskole 1920–1970. Udg. af Aabenraa Statsskoles Samfund. 1971. 210 s. + 1 tavle, ill. 51,75 kr. (eksp. Statsskolen).

Sønderborg Statsskole 1920–1970. Udg. af Sønderborgsamfundet. 1970. 368 s., ill. 65 kr. (eksp. Andr. Clausen, Perlegade 8).

Tønder Statsskoles jubilæumsbog 1970. Udg. af Tønder Statsskoles Elevforening. 1970. 226 s., ill. 30 kr. (eksp. Carstensgade 58).

Duborg-Skolen 1920–1970. Udg. af skolen. 1970. 76 s., ill. 6 kr. (eksp. Riddergade 27).

Det sønderjyske skolevæsen – og det gælder både latinskolerne og folkeskolen – hører til de dele af vort skolevæsen, der er bedst og flittigst behandlet af historikerne. For latinskolen i Haderslevs vedkommende foreligger der fremragende bidrag på tysk af lærdomshistorikeren Ths. O. Achelis, og i 1967 kom lektor M. Favrholts fremstilling af skolens historie i anledning af dens 400-års jubilæum (anm. i årb. f. skolehist. 1967). Det højere skolevæsen i de andre købstæder i Nordslesvig er ikke slet så fyldigt behandlet, men også her foreligger der dog både om de gamle danske latinskoler og om det højere skolevæsen i den tyske tid en række danske og tyske værker af stor værdi. Bemærkelsesværdig er her nok især Karl Franzens Chronik der königlichen Real- und Oberrealschule zu Sonderburg (1961). Hvad angår litteraturen om de gamle danske latinskolers lærerpersonale kan jeg henvise til min anmeldelse af Carl E. Jørgensen og V. Konradsens Series rectorum (Årb. f. skolehist. 1970). Nu er turen altså kommet til de nye danske statsskoler, som oprettedes i de sønderjyske købstæder efter genforeningen. Også om disse foreligger nogen litteratur, lektor Favrholts jubilæumsskrift til Haderslev Katedralskole er nævnt ovenfor, og desuden foreligger for alle fire statsskoler jubilæumsskrifter fra 25-års jubilæet i 1945 af varierende omfang (106–254 s.) og varierende indhold. Fælles for dem alle er dog, at de er præget af

erindringsstoffet: lærere og elever, der beretter om den betagende følelse at være med til at indføre dansk skolevæsen igen i Nordslesvig. Ved 50-års jubilæet er dette kommet mere på afstand, er blevet historie, og værkerne har derfor gennemgående fået en anden karakter.

Hvis vi begynder fra nord kommer *Haderslev* først, og det er også rimeligt at tage denne bog først, da den mest adskiller sig fra de øvrige. For Haderslevs vedkommende forelå jo en kun tre år gammel skolehistorie ført op til dato. Man har derfor samlet kræfterne om at udgive en stat over »*Haderslev Katedralskoles elever og lærere 1920–1970*« ved Olav Christensen og Magnus Favrholt. Denne fortegnelse opfylder på alle punkter de krav, man må stille til sådanne fortegnelser, og også om de personer, der ikke har villet svare på spørgeskemaerne (og den slags er der jo desværre altid) har de ihærdige forfattere fremskaffet en del oplysninger. Grundigheden har sin pris, og først i 1972 forelå jubilæumsbogen. Der er nok en del, der har ærgret sig over ventetiden, men den har været prisen værd, især når man sammenligner med de øvrige bøgers afsnit af samme karakter.

Aabenraa Statsskole 1920–1970 er udgivet af elevforeningen. Det har karakter af et samleværk med korte erindringsglimt og kan minde en del om jubilæumsværkerne fra 1945 fra de øvrige skoler. Åbenråskriftet fra 1945 adskilte sig nemlig fra de øvrige ved hovedsagelig at være forfattet af skolens to rektorer J. Mogensen og G. Buchreitz. Det nye jubilæumsskrift udmærker sig ved et fortrinligt billedmateriale og i det hele taget et smukt udstyr. Men udstyr alene gør det ikke. Som de andre skrifter indeholder også dette afsnit med elevbiografier og lærerstab 1920–70, men her har man ikke nået samme fuldkommenhedsgrad som Haderslev og synes i de fleste tilfælde næsten blankt at have givet op, når der ikke er kommet et spørgeskema retur – ja, man kunne næsten fristes til at tro, at det drejede sig om et princip. Til eksempel kan anføres, at der om student fra 1924 Schmidt, Helge Kjærulff kun oplyses: kgl. skuespiller, f. 22.2.06 (F: stationsforstander S) samt adresse. Ved et opslag i Blå Bog kunne man bl. a. konstateret, at han benytter bindestreg i navnet, at han er født i Nyborg, at faderen hed Otto Schmidt og moderen Valborg Kjærulff, at han er gift og hvad hustruen hedder samt en del om hans karriere. Det er nok et grelt eksempel, men det er givet, at der om mange kunne være fundet adskilligt mere. Sammenfattende må man sige, at bogen på ingen punkter overflødiggør en senere samlet behandling af skolens historie.

Sønderborg Statsskole 1920–70 er ligeledes udgivet af elevforeningen, men her har man fået en erfaren skolehistoriker, lektor Viggo Petersen, til at skrive en sammenfattende oversigt over skolens historie 1920–70, hvori han på udmærket vis har forstået at indflette beretninger fra ældre elever. Her er virkelig tale om en skoles historie. Som supplement til Viggo Petersens afsnit bringes en række artikler om specielle aktiviteter, som er med til at uddybe billedet: elevrådsarbejde, musikliv, foredrag og kunst, skolekomedier o. s. v. Også dette værk sluttes med dimittendfortegnelse, og også her gælder desværre de under Åbenrå anførte anker. Om mange står således blot anført: »afgået ved døden« uden at der hverken anføres fødselsdag, -år eller -sted, forældre, eller dødsdag, år- eller -sted. Fortegnelsen over lærere og andre medarbejdere er så tynd, som den vel kan være, idet der kun angives navn, stilling og årstal for ansættelsen, hvor Åbenrå-skriftet dog havde noget fyldigere oplysninger om lærerne. Værket er altså af noget uensartet kvalitet, men så absolut et værdifuldt skolehistorisk bidrag.

Tønder statsskoles jubilæumsbog 1970 er udgivet af skolen, men blevet til i samarbejde med elevforeningen. Den er, hvad angår skolens udvikling, som kun skildres for tiden efter 1945, forfattet af de tre rektorer Jakob Randrup, A. Feilberg Jørgensen og Hans Otto Jensen og får derved en særlig værdi som kildeskrift. Afsnittene suppleres af småstykker om særlige forhold, der har præget skolens dagligliv, og som er med til at fremhæve dens særpræg i forhold til de øvrige skoler. Som de andre værker afsluttes også Tønder-skriftet med afsnit med biografier af elever, lærere og andre medarbejdere, og her er de to sidste grupper behandlet på samme måde som eleverne. Desværre kan der også her rettes indvending mod biografiernes fyldighed, selvom de måske som helhed er lidt bedre end de to foregåendes.

Som man vil se udgør de fire jubilæumsskrifter et broget skue, præget af forskellig målsætning og nok ikke mindst af den foreliggende litteraturs uensartede karakter. Det mest fremtrædende fællestræk er planerne om deres personalhistoriske indhold, som må tilskrives fælles planlægning, selvom dette ikke synes at fremgå af forordene. De fire bøger har imidlertid fået selskab af et femte værk, idet endnu en dansk gymnasieskole i Sønderjylland har markeret sit 50-års jubilæum i 1970 med udsendelsen af en jubilæumsbog uden tilknytning til den fælles plan. Det er *Duborgskolen i Flensborg*. Det er beklageligt, at den ikke

har været med i planlægningen og derfor savner en dimittendfortegnelse. Det kunne ellers have været særdeles spændende at se, hvad der var blevet af netop denne skoles elever! Heldigvis har »Duborg-skolen 1920–70« dog udmærkede lærerbiografier. Bogen, der er i moderne lay-out og smukt illustreret, er ligesom Tønder-skriftet skrevet af tre rektorer: Bernhard Hansen, Henry Jensen og Knud Fanø, medens lektor Ths. Madsen har taget sig af det personalhistoriske.

Fem skoler og fem jubilæumsskrifter, men tilsammen giver de et, omend noget flimrende billede af den danske gymnasieskoles udvikling i Sønderjylland fra 1920 og fremover, især i perioden 1945–1970. De ovenanførte kritiske bemærkninger om dimittendfortegnelserne betyder ikke, at de er værdiløse, tværtimod vil de fremover kunne være grundlaget for en bearbejdelse af, hvorfra skolerne rekrutterede deres elever, og hvad der blev af dem. I hvor høj grad blev de i Sønderjylland, eller søgte de først ud og så tilbage, og hvorledes forholder dette sig til billedet fra de andre landsdele? En besvarelse heraf vil i høj grad kunne være med til at give svaret på spørgsmålet, om Sønderjyllands åndelige genforening med Danmark nu endelig 50 år efter er fuldbyrdet, og hvilken rolle statsskolerne har spillet i denne proces.

Hans H. Worsøe.

EGIL JOHANSSON: En studie med kvantitativa metoder av folkundervisningen i Bygdeå socken 1845–1873. Umeå Universitet, Pedagogiska Institutionen, 1972. 254 s. + bilagevolym.

Spørgsmålet om at tage kvantitative metoder i brug i historisk forskning er blevet aktuel i de senere år. Interessen for den ny metode må ses på baggrund af at historikere i vor tid stærkt interesserer sig for social og økonomisk historie, hvor kildematerialet i form af regnskaber og statistik egner sig til masseanalyse, og af at den moderne EDB teknik netop giver muligheder for at bearbejde og overskue et enormt talmateriale.

I Sverige er i de sidste år et særpræget historisk kildemateriale begyndt at inddrages i skolehistoriske undersøgelser og analyseres ved hjælp af kvantitative metoder – husforhørslængderne.

Husforhørslængderne der er et unikt materiale for svensk-finsk område, blev indført i 1600-tallet for at give gejstligheden kontrolmuligheder med befolkningens kirkelige forpligtelser – indlæring, læsning

og forståelse af bønner, bibel og katekismus. Det interessante ved dette materiale er at det kombinerer befolkningsdata – navn, køn, alder, erhverv, ind- el. udflytning med udførlige oplysninger om befolkningens læsekyndighed, udenadslæren, begreb og forståelse, som dette blev opfattet af den stedlige sognepræst. Ud fra dette materiale kan historikeren både foretage tværsnitundersøgelser af folkeundervisningens omfang og betydning på enkelte tidspunkter og desuden følge enkelte individer eller grupper over et helt livsforløb. Husforhørslængdernes befolkningsdata kan desuden sammenholdes med data fra ind- og udflytningslister, døds- og begravelseslister, og udgør en guldgrube for lokalhistoriske studier af andre forhold end de skolehistoriske, f. eks. sociale gruppers flytninger, standscirkulation, økonomiske og erhvervsmæssige forhold på egnen. Karaktergivningen er det primære i husforhørslængderne til anden halvdel af 1800-tallet, da 1842 års svenske skolelov, efterhånden overtog kirkens indlæring af kristendommens grundbegreber.

I husforhørslængderne kan man se, hvilke hjem der hvert år skiftedes til at samle »rotelaget« til forhør – som regel de selvejende bønder. Efter psalmesang og indledende andagt blev de nærværende kontrolleret og de fraværende efterspurgt af sognepræsten. Forhøret, hvor alle var forpligtede til at deltage, blev afsluttet med prædiken og formaninger, hvorefter de forsamlede fik noget at spise. Sognepræstens opgave var ikke hermed afsluttet. De gamle og syge blev besøgte, problemer og konflikter indenfor menigheden blev taget op til fælles behandling, også familieproblemer kunne tages op. Gode råd til forbedring af byfællesskabet var almindelige. Præstens personkendskab blev på denne måde stor.

Husforhørslængderne har stort set været upåagtede af den skolehistoriske forskning, men er nu genstand for megen opmærksomhed, fremfor alt fra pædagogiske institutioner ved de svenske universiteter.

Forskerassistent Egil Johansson ved Umeå Universitetet er den, der mest dybtgående har beskæftiget sig med dette materiale. I afhandlingen »En studie med kvantitativa metoder av folkundervisningen i Bygdeå socken 1845–1873«, gør han på en fortrinlig klar og indgående måde rede for metodens anvendelighed på et geografisk og tidsmæssigt begrænset materiale. Bogen skal ikke opfattes som en historisk undersøgelse. Den har ingen specificeret hypotese. Den skal ses som en præsentation af husforhørslængderne og en demonstration

af materialets muligheder ved kvantitativ bearbejdelse, for derved at åbne vej for udvælgelse af hypoteser og fortsat forskning omkring folkeundervisningens tilstand, udbredelse og udvikling først og fremmest vedrørende den voksne befolknings læsekyndighed.

Egil Johansson har desuden valgt perioden 1845–73 for at kunne registrere skoleundervisningens omfang i den første tid efter skolelovens indførelse i 1842. Loven gav i modsætning til den danske 1814-lov fuld frihed for forældre til at hjemmeundervise deres børn. Da de hjemmeunderviste børn står optaget i husforhørslængderne kan forfatteren sammenholde dette materiale med den lokale skoles elevlister og skolejournaler og få et indtryk af skoleundervisningens omgang og udvikling.

Selvom Egil Johansson ikke har nogen specificeret arbejdshypotese at gå ud fra, giver hans kombination af taloplysninger i den metodiske analyse, udtryk for forfatterens specielle synsvinkler. Med stor virtuositet tager forfatteren husforhørslængdernes oplysninger op som et spil kort, og ved at blande tallene efter hvert resultat på nye måder, får han tallene til at give stadig mere nuancerede svar. I det følgende skal gives nogle eksempler på forfatterens arbejdsmetode.

I perioden 1853–62 viser husforhørslængderne, at 60 % af befolkningen var til stede ved husforhørene oftere end hvert andet år. Af de unge mellem 16–20 år, der var genstand for en intensiv undervisning omkring konfirmationen var flere med så tit, nemlig 73,9 %. Personer mellem 21 og 30 år derimod havde det laveste procenttal 47,5 %. Samme gruppe viste også størst mobilitet, idet mange før deres giftermål flyttede rundt i sognet som tjenestefolk. En opstilling over mænd og kvinders deltagelse viser at langt flere mænd, særlig gifte mænd over 30 år, var med ved husforhør oftere end hvert andet år 72,2 % mod 57,3 % for kvinder.

Sammenholder man befolkningens tilstedeværelse ved husforhør med dens inddeling i erhvervsgrupper viser det sig at de selvejende bønder (73,6 %) var mest flittige til at komme. Her må man huske på at husforhøret fandt sted netop hos dem. Tjenestefolk havde den laveste nærværsprocent 27,9 %. Af denne gruppe holdt 44 % sig helt borte fra husforhørene, medens det tilsvarende tal for hele befolkningen var 10,9 %. En sammenligning med husforhørslængdernes oplysninger om nadvergang giver det ikke forbavsende resultat at de flittigste nadvergæster også var de flittigste til at besøge husforhørene. En mindre

gruppe deltog hverken i nadver eller husforhør, måske på grund af alder, sygelighed, flytning eller personlig afstandtagen.

Med hensyn til udenadslæren viser en opstilling, at de krav der stilledes fra gejstlighedens side stort set var lige store for alle alderstrin over 16 år. Den viser også at de gentagne husforhør formodentlig er medvirkende til at kundskaberne holdt sig ved lige til langt op i årene.

Opstillingerne over læsekyndigheden viser at de ældste fik flest højeste karakterer af den voksne befolkning. Stort set fik alle voksne enten den højeste eller næst højeste karakter. I 1862 var tallet således 27,9 % for karakteren »læser med færdighed« og 67,6 % for den næst højeste karakter »læser forsvarligt«.

Undervisningen af befolkningens begreb og forståelse er blandt de mest interessante oplysninger i husforhørslængderne, men også det mest vanskelige begreb at fortolke. Forfatteren giver eksempler på lovgivningens definition og peger på fortolkningsmæssige problemer som bør gøres til genstand for specialstudier. Opstillinger viser at personer med kort vej til kirke og høj nadvergang gennemsnitlig fik høj karakter, kvinder fik højere gennemsnitskarakterer end mænd, hvilket kan afhænge af at det oftest var kvinderne der tog sig af hjemmeundervisning af børnene. Derimod ser det ikke ud til at flittig deltagelse i husforhørene indfluerer på karakteren. Indflyttede beboere fik som regel de første år en lavere karakter end de fast boende som sognepræsten kendte bedre. Sociale faktorer spiller en dominerende rolle i materialet. Embedsmænd og selvejende bønder ligger ofte højest på karakterskalaen, de dårligst stillede ofte nederst. Også her peger forfatteren på mulige områder hvor specialstudier vil kunne give nuancerede forklaringer.

I anden halvdel af bogen tager forfatteren problemet op omkring den offentlige skole contra hjemmeundervisning. Den nøje undersøgelse af hvert enkelt barns skolegang gennem perioden har afsløret flere fejlkilder i den officielle skolestatistik. F. eks. kunne samme barn blive noteret to gange under samme år i den officielle statistik over børns skolegang. Forfatteren har for Bygdeå sogns vedkommende reduceret det officielle tal for børns skolegang fra 14,9 % til 9 %. Således viser det sig at hjemmeundervisningen af børnene for langt de flestes vedkommende fortsatte efter 1842. Af sognets 700 børn gik i denne periode aldrig over 200 i skole. $^2/_3$ af de hjemmeunderviste børn fik besøg af skolelæreren en eller to gange om året, hvor de blev

underviste, fik lektier for og hvor læreren gav gode råd til forældrene.

Hvilke børn var det da der gik i skole? Opstillinger viser at geografiske faktorer var afgørende. Børn med mere end 5 km til skole blev som regel hjemmeunderviste. Dernæst synes sociale faktorer at gøre sig gældende. De mere velstillede familier sendte gerne deres børn i skole. Selvejende bønder med lang skolevej derimod, hjemmeunderviste børnene i stort tal. Derimod sendte de fattige landarbejdere børnene i skole uanset skolevejens længde. Forfatteren peger her på skolens dobbelte funktion som medborgerskole og fattigskole. De børn der ikke blev hjemmeunderviste godt nok (ofte fra socialt dårligt stillede hjem) blev opsporet ved husforhørene og sat i skole. Disse elever var som regel ældre end deres skolekammerater og nåede ikke så langt som dem i kundskaber.

I periodens slutning viser materialet at skolen mere og mere fik greb om børnenes undervisning. Karakteristisk for denne udvikling er det at husforhørslængderne bytter navn i 1894 til »forsamlingsböcker«, primært med folkestatistiske oplysninger. En århundredgammel tradition for gejstlighedens folkeundervisning var ved at være afsluttet.

De mange delresultater som forfatteren lægger frem i sin bog trænger til dybtgående forklaringer. Det er ikke nok at pege på mulige faktorer der kan skønnes i talmæssige kombinationer. Forfatterens mening er da også at inspirere til specialstudier omkring enkelte emner indenfor det store arbejdsområde som han har taget op. Tendenserne i de mange svar der fremkommer ved den kvantitative analyse forsvarer fuldt ud forfatterens metode, og man kan kun håbe på at svenske skolehistorikere nu gør brug af de omfattende og oplysningsrige husforhørslængder.

Ingrid Markussen.

Tidsskriftet »History of Education«, 1972. Udgiver: Malcolm Seaborne, Chester College, Abonnement £ 2.–

Tidsskriftet »History of Education« udgives af det engelske »History of Education Society« og udkommer med to numre årligt på lidt over 100 sider hver. History of Education Society blev stiftet i 1967 altså et år efter Selskab for Dansk Skolehistorie, og har til formål gennem faglig drøftelse at fremme forskning af History of Education – som nok er mere omfattende end dets danske modstykke, skolehistorie.

Der er i de forløbne år afholdt konferencer og møder og indtil 1972 udsendtes to bulletiner årligt. Disse er nu afløst af tidsskriftet som udgiverne håber vil blive et forum for en så bred faglig debat at selve begrebet skolehistorie bliver udvidet. På de kongresser, Society of Education har afholdt, er emnet allerede blevet bredere behandlet end tidligere, nye indfaldsvinkler er blevet anvendt og nye sammenhænge er blevet antydet med andre fag.

Tidsskriftets artikler viser at skolehistorie kan være et bredt og righoldigt emne. Artiklerne er så forskellige som »The Visual Relism of Comenius«, »The conservative Education Bill of 1868« – »window dressing or a serious attempt at educational reform –«, og »Dutch Educational Policy in Belgium 1815–30«. I tidsskriftets indledende artikel trækkes linjerne op for hvad den skolehistoriske forskning bør omhandle. Asa Briggs fra University of Manchester hævder at skolehistorie skal være en del af samfundshistorien, social-historie set i sammenhæng med politik, økonomi og religion. Uddannelsesspørgsmålet er idag et af samfundets væsentlige sociale, politiske og økonomiske problemer og tidligere tiders skolespørgsmål må således behandles under denne synsvinkel, de må omfortolkes.

En dansk angivelse af hvad skolehistorisk forskning skal omhandle findes også. Institut for Dansk Skolehistorie på DLH fik i 1965 som sit formål at »belyse såvel skolens idemæssige grundlag, dens lovrammer og administrative tilrettelægning som den pædagogiske, faglige, lokal- og personlighedsprægede udvikling i sammenhæng med tids- og samfundsforholdene«. Denne definition er et langt mere konkret arbejdsgrundlag for skolehistorikeren end den engelske, men den er samtidig udtryk for en mere statisk opfattelse af skolehistorie som forskningsemne. Den engelske definition understreger i større grad at skolen er en samfundsinstitution og altid bør ses i sammenhæng med den øvrige samfundsudvikling. Desuden er forfatterens åbenlyse erkendelse af, at vore spørgsmål til et historisk problem er bestemt af vor egen tids problemer, et væsentlig incitament til selvkritik når skolehistorikeren sidder og vender spørgsmålene.

Asa Briggs skriver videre at skal den skolehistoriske forskning blive frugtbar bør de nyeste historiske indfaldsvinkler anvendes på det skolehistoriske emne: der skal graves dybere i lokalhistorien så de lokalhistoriske undersøgelser kan nuancere og korrigere vore etablerede historiske forestillinger; der skal laves komparative analyser, an-

vendes kvantitativ metode og skrives ny social-historie eller historie nedefra hvor man ikke skriver om dem der udstedte lovene, men om reaktionerne hos dem for hvem de blev givet. De politiske begivenheder bør ikke længere skildres isolerede, men som resultater af nødvendig tilpasning til nye økonomiske og sociale forhold, som begivenheder der kun kan forstås som det komplicerede samspil mellem enkeltmennesker og grupper, ønsker og indflydelse, bestræbelser og tilbageholdenhed. Og endelig skal skolehistorikeren behandle idehistorien, ikke de store tænkere, men sprog og værdier og han må være på det rene med at han skal være på vagt, når han møder udtryk som »sund fornuft«, »god opførsel« »og det er sikkert at«.

Disse forskellige angrebsvinkler på det skolehistoriske emne skal selvfølgelig ikke anvendes isoleret, men sammen, og de vil resultere i en ny balance i de historiske undersøgelser mellem specialisering og mere generelle konklusioner. Og netop dette generelle aspekt er væsentligt. Skolehistorie bør ikke blive en ny gren på det historiske træ, men de skolehistoriske forskningsresultater skal såvidt mulig ses som bidrag til den generelle historiske forskning.

Artiklerne lever desværre ikke alle op til denne inspirerende og krævende programerklæring. F. eks. i artiklen om den blomstrende matematikundervisning i Northhamptonshire på 1700 tallet, begrundes denne tilsyneladende i et rigt blomstrende lokalt handelsliv, men ender med en ensidig opremsning af skoler kun af eventuel interesse for særlig matematikinteresserede. Artiklerne er også mere eller mindre velskrevne og veldisponerede. Særlig spændende fandt undertegnede artiklerne om friluftsskoler i Sheffield og om »The Fabian Society« og dettes »Educational Engeneering«.

Friluftsskoler blev oprettet i mange europæiske byer i begyndelsen af århundredet, de første i Tyskland; i Danmark blev den eneste oprettet så sent som i 1938, Friluftsskolen ved Sundet i København.

Deres baggrund var som det hedder i denne artikel, at man måtte erkende at skolepligt ikke i sig selv var tilstrækkeligt, arbejderbørnene fra industribyerne var i så dårlig sundhedsmæssig tilstand, at de ikke magtede at modtage undervisning. Det oplyses som eksempel herpå, at børnedødeligheden i Sheffield ca. 1900 var 234 pr. 1000. De af skolebørnene, der var i dårligst fysisk stand, blev valgt ud, dog skulle de ikke være dårligere end at de kunne gå 2½ km til sporvognen fra skolen, der lå ude på landet, hver aften. På skolen opholdt de sig næ-

sten hele tiden i det fri, fik enkel, nærende mad, og sov to timer til middag hver dag. Børnene blev jævnligt målt og vejet, og behandlingen viste sig at give hurtige resultater. Børnene blev desuden kvikke, deres iagttagelsesevne blev udviklet og deres opførsel bedre, selv om de ikke fik øget deres almindelige skolekundskaber. Den nutidige læser bliver umiddelbart betaget af, at pædagogiske problemer kunne løses så kontant og så effektivt. I Sheffield eksisterer nogle af de oprindelige skoler endnu som skoler for adfærdsvanskelige. Den almindelige sundhedsmæssige udvikling har gjort dem overflødige som friluftsskoler.

Den anden interessante artikel behandler Sidney Webbs »Educational Engeneering«. Sidney Webb var sammen med bl. a. Bernhard Shaw en af lederne af »The Fabian Society«, en forening af intellektuelle der blev dannet i 1884. De var antirevolutionære socialister og ville gradvis indføre det kollektivistiske samfund – en i dag ikke ukendt politisk holdning. Det er velkendt at de var med til at planlægge velfærdsstatens mønster – for at bruge artiklens ord, men deres deltagelse i opbygningen af vore dages engelske uddannelsesinstitutioner er mindre kendt; da navnlig den idag særlig aktive London School of Economics. Sidney Webb var denne læreanstalts grundlægger og mangeårige leder, og han var samtidig selskabets uddannelsesteoretiker og skolepolitiker – først og fremmest på det kommunale plan; kommunal-socialisme var et skridt på vejen mod det socialistiske samfund. Artiklen tager sit udgangspunkt i »the Fabian Tracts« (selskabets skrifter) og viser, at deres skoleprogram ikke var formuleret ved selskabets stiftelse, men voksede frem efterhånden som Sidney Webb som kommunalpolitiker blev impliceret i administrationen af Londons skolevæsen. Skolerne på alle niveauer fik større bevillinger og eleverne stipendier. Og selv om både han og hans kone kunne begrunde denne politik med at bedre uddannelse gav større personlig udfoldelse for den enkelte, var deres egentlige tilskyndelse, at et højere uddannelsesniveau bevarede og styrkede den nationale virkeevne – det engelske imperium stod i disse år i al sin glans – og effektiviserede administrationen. Det sidste hensyn synes efterhånden at være blevet så fremtrædende at Sidney Webb, til arbejdernes forbitrelse, gik ind for afskaffelse af »the school boards« eller skolekommissioner, hvilket var helt i strid med hans tidligere idealer om nærdemokrati. Artiklen slutter med at rejse spørgsmålet om, hvad der var Sidney Webb's motiv. Han kan have ment at »the school-boards« ville blive domineret af de

besiddende, medens han og hans kone satte deres lid til »the organised Working Class . . . served and guided by an elite of experts, who would claim no superior social status, but would content themselves with exercizing the power inherent in superior knowledge and longer administrative experience.«

History of Education byder i den foreliggende årgang på spændende og forskelligartede artikler. Desuden findes en række velskrevne inspirerende boganmeldelser, der giver indblik i en rig engelsk og udenlandsk skolehistorisk forskning.

Ellen Nørgaard.

KAJ HIMMELSTRUP: Lille skole – hvad nu? Lindhardt & Ringhof, 1972, 104 s. 19,50 kr.

Med Kaj Himmelstrups bog foreligger for første gang noget, der ligner en historisk fremstilling af den lille skoles forudsætninger, opståen og eksistensproblemer gennem godt 20 år. Samtidig er bogen et stærkt indlæg i en aktuel debat både i og udenfor lilleskolekredse – om skole, pædagogik og politik.

Bogen er velskrevet og meget let at læse. Den er afvekslende i sit stof, veldisponeret, fængslende fra første til sidste side.

Gennem stof fra den første lilleskoles oprettelse, gennem samtaler med forældre og elever og lærere fra lilleskolen – om problemer ved så tæt forældrestyrede skoler, om hvad der blev lært i skolen og ikke lært og om hvordan det var at fortsætte i eksamensskole efter lilleskolen, om faglige problemer og glæder såsom dansk grammatik og rytme/musik-dyrkelse – tegner forfatteren lilleskolen »som begreb«. Det lykkes forfatteren at give et levende indtryk af lilleskolens nære tilknytning til den småbørnspædagogik, der for 20 år siden var så langt forud for den herskende folkeskolepædagogik (og en overraskende oplysning om den lille landsbyskole som inspirationskilde!). Småbørnspædagogikkens rod i reformpædagogiske grundforestillinger og disse forestillingers indflydelse på lilleskolens fagkreds og opbygning af det daglige undervisningsarbejde bliver klarlagt: De såkaldte p-fags centrale placering, stor frihed for eleverne i valg af dagligt arbejdsforløb, emner og arbejdsformer, indlæring af de elementære færdighedsfag uden pres, men i stedet med afventning af den enkelte elevs motivation for at arbejde videre med faget. Det betyder, at selvvirksomhed, opbrydning af den traditionelle lektionsstruktur, store af-

vigelser fra de traditionelle årgangsopdelinger af elevgrupper og fagforløb, ophævelse af det traditionelle lektielæsningsbegreb er væsentlige elementer i lilleskolens praksis. – Med et ret nært kendskab til flere lilleskoler, må anmelderen fornemme det billede, der tegnes, som meget dækkende. Dog havde det nok, for de senere års vedkommende været rimeligt at pege på tendensen til at gøre så at sige al undervisning mere samfundsrettet, rettet mod at øge elevernes sociale bevidsthed og kendskab til samfundsforhold.

Forfatteren har i sin fremstilling valgt en form, der vistnok (bortset fra forfattertalentet) i sig selv er karakteristisk for lilleskolefolk. Han undlader konsekvent at navngive de personer, hvis udsagn han aftrykker fra sine »samtaler«, bortset fra et par fornavne. Vi får end ikke at vide, hvilken skole, der var den første lilleskole, og som forfatteren selv har været lærer ved i 20 år. Bogen er ikke og skal ikke være den første lilleskoles historie, det skal være lilleskolebevægelsens historie, og enhver binding til bestemte steder og personer kunne således siges både at gøre fremstillingen mindre almen, men også betyde en fast historisk tilknytning, som det er imod lilleskolebevægelsens væsen at vedkende sig. Men det er en væsentlig støtte til at placere skoleformen i forhold til den konkrete omverden, hvis man er i stand til at gætte, hvem »Åse og Erik« er og hvem den interviewede musiklærer er (jeg fornemmer ikke, jeg har ret til her at bryde anonymiteten), ligesom det ville have været en hjælp at få at vide, under hvilke omstændigheder og efter hvilken udvælgelse elevsamtalerne er fremkommet. Jeg skal i denne forbindelse endnu nævne, at et indtryk af en forældrekreds gives alene vedrørende social balance og gennem deres uddannelses- eller ansættelsesforhold. Hvorfor ikke i det mindste en navneliste; der er dog andre ting end stilling og uddannelse, der kan sige noget om, hvem de er, og det ville have interesse at vide mere.

Mod bogens slutning findes en redegørelse for og tilløb til diskussion af det pres, lilleskolen i de seneste år er kommet ud for fra særlige socialistiske retninger. Her aftrykkes nogle betragtninger fra kredsen om den vordende »Proletariatets friskole nr. 1«. Forfatteren stiller sig åben, til dels positiv overfor tendensen til at fastlægge en bestemt samfundspolitisk målsætning som overordnet grundlag for lilleskolens arbejde, idet han dog rører ved et par centrale problemer: ». . . hvordan man i barneskolen lægger grunden til en politisk indstilling, der kan holde i de voksne år, og hvordan man kombinerer kampindstillingen

med den sans for fairness og rimelighed, uden hvilken disse børn bliver utålelige at leve sammen med.« – Man kunne have undt forfatteren, før han skrev dette afsnit, at se de allerede et år senere foreliggende papirer fra samme proletariatets friskole og at følge forløbet på et par eksisterende lilleskoler i det sidste års tid. Så ville han have vidst mere om, hvor store disse problemer skulle vise sig at være, og han ville have set, hvad der skete med grundlæggende menneskelige og pædagogiske retningslinier af dem, forfatteren selv synes at have fælles med f. eks. Sofie Rifbjerg til den ene side og gamle Kold til den anden side.

Bogen giver afslutningsvis et billede af, hvilken folkeskole forfatteren kunne ønske sig og udtrykker håbet om, at den sidste lilleskole snart må blive overflødig. Troen er dog mindre end håbet – der gives nemlig også anvisninger på, hvordan man opretter en lilleskole . . .

Det billede, der bliver hovedindtrykket af lilleskolen som begreb efter læsningen af denne bog, er vel billedet af en aldrig problemløs tilværelse for elever, forældre og lærere ved en lilleskole. Billedet af et forløb, hvor netop den stadige løsning af påtrængende problemer er en væsentlig del af skolens indhold, billedet af nogle rammer, der hindrer at man slår sig til ro, men tværtimod hele tiden tvinger de implicerede ud i konflikter, der skal gennemarbejdes. Er det ikke netop dette miljø, der er det allervæsentligste for lilleskolens elever? – som lærer dem at tænke selv, se selv og ikke at vige tilbage for at forsøge at ændre på tingene?

I sit dybtgående engagement i pædagogiske spørgsmål i det hele taget lykkes det forfatteren, dels hele vejen igennem bogen, dels specielt i de sidste afsnit at komme ind på en række centrale problemer i dagens pædagogiske debat. Han når at udtale sig om psykologiens stilling i pædagogikken, om Danmarks Lærerhøjskole, der »syr korsting, mens huset brænder«, om Kold, hvis prisopgave (= Om Børneskolen) af bedømmelsesudvalget blev betegnet som »forvirret, selvmodsigende og énsidig«, om store skoler, der modarbejder, og små skoler, der støtter en lærers bestræbelser, om »udviklingsskolen«, som han kalder sin drøm om den folkeskole, der skal overflødiggøre alle lilleskoler.

Indforstået, men med veludviklet sans for lilleskolebegrebets dilemmaer, har forfatteren med denne bog givet et vægtigt bidrag til den danske debat om pædagogik og skolepolitik i disse år.

Gunhild Nissen.